

УДК 342.721:[342.4+94(73)]

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.14>

П'ЯТА ПОПРАВКА ДО КОНСТИТУЦІЇ США – ЯК ОДНА З ОСНОВОПОЛОЖНИХ НОРМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Гутів Б.І.,

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри
історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8535-3590>
bohdan.gutiv@lnu.edu.ua*

Гутів Б.І. П'ята поправка до Конституції США – як одна з основоположних норм захисту прав людини і громадянина.

Стаття присвячена комплексному дослідженню правових норм, які містяться в П'ятій поправці до Конституції Сполучених Штатів Америки та їхнього вагомому значення для низки основоположних прав і свобод людини. Автором проаналізовано генезу становлення конституціоналізму в США, починаючи від прийняття Декларації незалежності 1776 р. та Конституції США 1787 р. і дотепер. Оскільки першочергова редакція конституції мала низку недоліків, зокрема в ній робився акцент на розподіл влади, формування та функціонування державних інституцій, проте дещо в загальному описувалися права та свободи громадян, до Конституції було внесено 27 поправок, 26 з яких діють і до сьогодні. У 1791 р. було прийнято перші 10 поправок, які згодом отримали назву Білль про права, який власне і був в основному присвячений правам людини.

Автор зупинився на більш детальному аналізі П'ятої поправки до Конституції США. Вказано, що насамперед дана поправка регулює процедуру притягнення особи до відповідальності за тяжкі злочини, а саме за участю Великого журі. Встановлено, що вимога Великого журі застосовується тільки до обвинувачень у кримінальних злочинах у федеральній судовій системі. Автором висвітлено, що наступна норма цієї поправки присвячена забороні подвійного притягнення особи до кримінальної відповідальності за один і той самий злочин. У статті доведено, що вона є дуже суттєвою, зважаючи на двоярусну систему американського законодавства, відповідно до якої діяння особи може підпадати водночас під дію законодавства декількох штатів, федерального законодавства тощо. Автором обґрунтовано, що важливе значення у захисті прав підозрюваних та недопустимості протиправних дій поліцейських має заборона змушувати свідчити проти себе, яка задекларована у досліджуваній поправці. І, врешті, автором визначено поняття «належної правової процедури», без якої органи державної влади не мають права нікого позбавляти життя, свободи або власності.

Ключові слова: Білль про права, права людини, конституціоналізм, Велике журі, належна правова процедура.

Hutiv B.I. The Fifth amendment to the US Constitution as one of the fundamental norms for the protection of human and citizen rights.

The article is devoted to a comprehensive study of the legal norms contained in the Fifth Amendment to the Constitution of the United States of America and their significant importance for a number of fundamental human rights and freedoms. The author analyzed the genesis of the formation of constitutionalism in the USA, starting from the adoption of the Declaration of Independence in 1776 and the US Constitution in 1787 until now. Since the original version of the Constitution had a number of shortcomings, in particular, it emphasized the separation of powers, the formation and functioning of state institutions, but described the rights and freedoms of citizens in a somewhat general way, 27 amendments were introduced to the Constitution, 26 of which are still in effect today. In 1791, the first 10 amendments were adopted, which later became known as the Bill of Rights, which was actually mainly devoted to human rights.

The author focused on a more detailed analysis of the Fifth Amendment to the US Constitution. It is indicated that, first of all, this amendment regulates the procedure for bringing a person to justice for serious crimes, namely with the participation of the Grand Jury. It has been established that the Grand Jury requirement applies only to criminal indictments in the federal court system. The author highlights that the next provision of this amendment is devoted to the prohibition of double prosecution of a person for the same crime. The article proves that it is very significant, given the two-tiered system of American legislation, according to which a person's actions can be subject to the legislation of several states, federal legislation, etc. at the same time. The author substantiates that the ban on forcing to testify against oneself, which is declared in the studied amendment, is of great importance in the protection of the rights of suspects and the inadmissibility of illegal actions by the police. And, finally, the author defined the concept of «due legal procedure», without which state authorities have no right to deprive anyone of life, liberty or property.

Keywords: Bill of Rights, human rights, constitutionalism, Grand Jury, due legal procedure.

Постановка проблеми. Конституція США, прийнята у 1787 р., безперечно є одним з найпрогресивніших конституційних документів того часу. Щоправда, вона в більшій мірі була присвячена принципу розподілу влади, встановлювала форму правління та повноваження штатів. Проте про особисті права та свободи людини і громадянина в цій Конституції практично не згадувалось. Внаслідок чого, Джеймсом Медісоном було запропоновано першу серію поправок до Конституції, яка згодом стала йменуватися Білль про права. Білль про права є одним з основоположних документів в історії становлення американського конституціоналізму. Саме він втілює послідовну і самобутню традицію захисту прав і свобод людини та громадянина. Однією з ключових частин цього Білля була П'ята поправка, котра містила в собі комплекс правових норм, які захищали особу від подвійної відповідальності за один і той самий злочин; встановлювала, що за тяжкі злочини особу можна притягувати до кримінальної відповідальності не інакше, як за рішенням Великого журі; забороняла заставляти свідчити проти себе та забороняла позбавляти власності особу без справедливої компенсації. Оскільки дані норми є одними з основоположних у сфері захисту прав людини, дослідження П'ятої поправки викликає як науковий, так і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням поправок до Конституції США 1787 р., зокрема норм П'ятої поправки, займалась низка українських вчених, а саме: О.М. Головка, В.В. Городовенко, В.В. Зінченко, М.В. Кравчук, В.В. Михайленко, Б. Палант, Є.Ю. Полянський, Ю.С. Разметаєва, Б.Й. Тищик та інші.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз норм П'ятої поправки до Конституції США та їхнього впливу на розвиток та становлення інституту прав людини в Сполучених Штатах.

Виклад основного матеріалу. Вивчення правових і політичних аспектів утворення США як демократичної федеративної республіки, їхньої Конституції і конституційного ладу розпочалися давно, ще з другої половини XVIII ст. [1, с. 16].

Як відомо, на початку липня 1776 р. Конгрес розпочав обговорення Декларації незалежності Сполучених Штатів, проєкт якої підготував комітет на чолі з Т. Джефферсоном. Декларація незалежності була схвалена Конгресом 4 липня 1776 р. Вона не лише проголосила народження нової нації, а й сформулювала філософію свободи людини, що мала стати рушійною силою у всьому світі [2, с. 146].

Після прийняття Декларації незалежності перед батьками-засновниками американської нації постало питання державного устрою. Ще до прийняття Конституції в тому вигляді, у якому ми її знаємо, в 1776-1777 рр. Другий Континентальний конгрес прийняв Статті про Конфедерацію і Вічний Союз (The Articles of Confederation and Perpetual Union) – документ, який був ратифікований, щоправда, чотирма роками пізніше, у 1781 р. [3, с. 6].

25 травня 1787 р. у Філадельфії зібрався Конституційний конвент для розробки Конституції США. Для участі в ньому були обрані представники від усіх штатів. 17 вересня 1787 р. депутати схвалили Конституцію США. До серпня 1788 р. вона була ратифікована штатами, а з грудня цього ж року почалося формування органів влади: у грудні 1788 р. обрано главу держави, першим президентом котрої став Дж. Вашингтон, а у квітні 1789 р. замість Другого Континентального конгресу, що саморозпустився, відкрилася перша сесія парламенту – Конгресу [4, с. 307-308]. Отже, як бачимо, становлення конституціоналізму в США відбувалось досить стрімко і брало свій початок відразу після проголошення незалежності. Про це, зокрема, свід-

чить високий юридичний рівень Конституції 1787 р. та утвердження доктрини верховенства її над звичайними законами.

Однак, попри всі позитивні сторони Конституції 1787 р., у ній була низка недоліків. Одним з основних було те, що в ній робився акцент на розподіл влади, формування та функціонування державних інституцій, проте дещо в загальному описувалися права та свободи громадян. Внаслідок цього деякі штати відмовились ратифікувати Конституцію США в такому вигляді, що привело до створення циклу поправок до неї (всього їх було 27, з яких 26 діє і досі).

Перші десять поправок до Конституції США, відомі як Білль про права, які містять основні свободи, гарантовані кожному громадянину США, були запропоновані Конгресові США у червні 1789 р. Д. Медісоном [4, с. 309]. Упродовж шести місяців Білль про права був ратифікований дев'ятьма штатами, але для включення його до Конституції потрібно було отримати схвалення одинадцяти штатів. Крапку поставила Вірджинія, ратифікувавши Білль про права 15 грудня 1791 р. Саме в цей день Білль про права став частиною Конституції США. Спочатку в Біллі було дванадцять поправок, але дві з них заблокували, вони стосувалися кількості представників у Конгресі та компенсації їхньої праці [3, с. 11].

Поправки мали щонайменше подвійну мету: по-перше, вони створювали сферу загальнофедерального контролю і законодавства стосовно громадянських прав і свобод; по-друге, вперше у сфері політичного законодавства вони були побудовані як заборони та обмеження, що накладалися на законодавців [4, с. 309].

Цілком слушно зазначає проф. О.М. Головка, що не лише Конституція США, а й Білль про права приймалися у часи, коли в світі існували лише дві демократичні держави – Англія і Нідерланди, у Франції вирувала революція, а в Російській імперії Катерина II вдруге закріпачувала українських і прибалтійських селян. Відтак, був зроблений вирішальний крок до усвідомлення світом того, що людина є найвищою соціальною цінністю [1, с. 19].

Білль про права насамперед захищає індивідуальні свободи від влади федерального уряду, гарантує свободу слова, преси, віросповідання, петицій та зібрань, а також визначає права обвинувачених у кримінальних справах та права відповідачів у цивільних справах.

На думку відомого американського вченого Дж. Магліоки, Білль про права є живим текстом, який означає щось інше для кожного покоління та відображає великі ідеї Конституції – індивідуальну свободу, демократію, права штатів, судовий контроль і національну владу під час кризи [5].

Беззаперечно, всі поправки Білля про права відігравали важливе значення для становлення прав та свобод людини і громадянина, однак ми детальніше зупинимось на характеристиці П'ятої поправки.

Отже, П'ята поправка до Конституції США звучить наступним чином: *«Нікого не можна притягати до відповідальності за скоєння тяжкого кримінального злочину чи іншого ганебного вчинку, інакше як за поданням або висновком Великого журі присяжних, за винятком злочинів, скоєних особами, які належать до наземних чи морських збройних сил або поліції, коли ці особи перебувають на дійсній службі, під час війни чи іншої громадської небезпеки. Нікого не можна притягати до відповідальності за злочин удруге; нікого не можна примушувати свідчити проти себе за обвинуваченням в будь-якому кримінальному злочині, а також нікого не можна позбавити життя, свободи чи власності без законної процедури. Приватну власність не можна відбирати для громадських потреб без справедливої винагороди»* [6].

Отже, в цій поправці ми спостерігаємо комплекс правових норм, які мали на меті захистити людей від свавілля з боку можновладців, особливо в судових процесах. Передусім передбачено, що людина є невинною, доки її вину не буде доведено. Крім того, поправка підтверджує давню вимогу про те, що якщо людину судять за тяжкий злочин, то спочатку їй має бути пред'явлено обвинувачення Великим журі. Велике журі є доконституційним інститутом загального права і самостійним конституційним інструментом, що охоплює виключно загальне право. Вимога Великого журі застосовується тільки до звинувачень у кримінальних злочинах у федеральній судовій системі.

У Сполучених Штатах на початок XIX ст. склалися два рівні судових систем: федеральна судова система та судова система окремих штатів. Подібно до першої, друга теж складалася із місцевих судів та Верховних Судів штатів [7, с. 338].

Інститут Великого журі у США, як і в багатьох інших країнах, є прямим запозиченням з правової системи Англії. Велике журі – це знаряддя судової і каральної політики держави. Велике журі (Grand jury) – розширена колегія присяжних, яка так іменується на відміну від Малого журі (Petit

jury) – колегії присяжних, що бере участь в судовому розгляді справи по суті і є вирішальною у питанні про винність підсудного. Якщо Мале журі вирішує в судах першої інстанції питання про винність підсудного, то Велике журі виступає як колегіальний орган віддання під суд осіб, підозрюваних у скоєнні злочину [8, с. 188]. Велике журі складається з 16-23 членів, яких обирають за жеребом із числа добропорядних обивателів даної місцевості, які не є фаховими юристами [7, с. 338].

Багато конституційних обмежень, які застосовуються в суді або в інших інстанціях, не застосовуються під час засідань Великого журі. Наприклад, правило винятку не поширюється на певні докази, подані Великому журі; правило винятку свідчить, що докази, отримані з порушенням четвертої, п'ятої або шостої поправок, не можуть бути представлені в суді. Крім того, фізична особа не має права на присутність адвоката в залі Великого журі під час слухань. Вона матиме таке право при допиті поліцією під час тримання під вартою. Щоправда, особа, яка дає свідчення перед Великим журі, може вільно залишити кімнату Великого журі, щоб проконсультуватися зі своїм адвокатом поза її межами, а опісля повернутися, щоб відповісти на запитання.

Хоча державні системи кримінального судочинства сильно відрізняються між собою, Велике журі аналогічно гарантується Конституціями багатьох штатів і відіграє важливу роль у справедливому та ефективному забезпеченні дотримання законів у переважній більшості штатів.

Наразі федеральний закон дозволяє судовий розгляд щодо проступків без пред'явлення обвинувачень. Крім того, у судових процесах щодо кримінальних злочинів, які не караються смертною карою, судове переслідування може тривати без пред'явлення обвинувачень, якщо відповідачі відмовляються від свого права на П'яту поправку.

Слід зазначити, що положення П'ятої поправки не захищає тих, хто служить у збройних силах, чи у воєнний, чи в мирний час. Члени державної поліції, призвані на службу до федеральних сил, також не захищені цією статтею. Верховний суд США ухвалив, що членам поліції без пред'явлення звинувачень можуть бути пред'явлені тільки звинувачення, пов'язані зі службою. Це рішення було скасовано у 1987 р., коли Суд постановив, що діючі ополченці можуть бути притягнуті до відповідальності за будь-яке правопорушення без пред'явлення звинувачень.

Наступна норма П'ятої поправки декларує, що жодна особа не може бути притягнута до відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення. Хоча походження гарантії від подвійного притягнення до кримінальної відповідальності неможливо точно встановити, очевидно, що вона почала розвиватися тисячі років тому. Докази свідчать про те, що цей принцип, у тій чи іншій формі, визнавали раннє давньогрецьке право, класичне римське право, давнє єврейське право та канонічне право. Після того, як він був уведений в загальне право Англії на початку XIII ст., принцип повільно вкоренився. На той час, коли Білль про права був доданий до Конституції Сполучених Штатів в 1791 р., принцип, що життя людини не повинно піддаватися небезпеці більше одного разу за один і той самий злочин, становив «універсальну максимум загального права». Сьогодні у США гарантія від подвійного притягнення до кримінальної відповідальності вважається «фундаментальним» правом, а відповідне положення, що міститься в П'ятій поправці, захищає особу від подвійного притягнення до кримінальної відповідальності як федеральним урядом, так і штатом.

Застосування цього припису також є вкрай важливим з огляду на двоярусну систему американського законодавства, відповідно до якої діяння особи може підпадати водночас під дію законодавства декількох штатів, федерального законодавства тощо. За таких умов необхідні дійові гарантії, що покарана одного разу особа не підлягатиме новому переслідуванню за той самий злочин в іншій юрисдикції [9, с. 84].

Також П'ята поправка забороняє примушувати свідчити проти себе за обвинуваченням в будь-якому кримінальному злочині. До середини 1960-х рр. Верховний суд США у справах, в яких оскаржувалася протиправна поліцейська тактика допитів підозрюваних, не застосовував положення П'ятої поправки про неприпустимість примушення до дачі свідчень, а скасовував окремі обвинувальні вирoki у справах, де зізнання були отримані тортурами, допитами «третього ступеня» або іншими методами примушування, на інших конституційних підставах. Особливе значення для громадянина має можливість звернутися до «привілею проти самозвинувачення» на стадії поліцейського розслідування – під час допитів у поліції, після арешту або затримання. Поліцейські для отримання зізнання від підозрюваного вдаються часто до протизаконних методів: застосування насильства, використання інтенсивних методів допиту (допит «третього ступеня»), активного психологічного тиску, шантажу і залякування. Здобуті подібними методами самообвинувачення

підозрюваного зізнання залучаються до справи і можуть бути покладені в основу обвинувачення і подальшого засудження людини [8, с. 189].

У 1966 р. у справі *Miranda v. Arizona* суд ухвалив, що затриману особу повинні проінформувати про її права. Зокрема, Ернесто Міранда, який був затриманий за підозрою у скоєнні злочину, не був поінформований про право зберігати мовчання і користуватися послугами адвоката з моменту порушення кримінальної справи, арешту або затримання [10, с. 255]. Суд встановив, що порушення даного правила поліцією спричиняє виключення зізнання з матеріалів справи і безумовну відміну обвинувального вироку, навіть якщо у справі були інші, окрім свідчень обвинуваченого, докази провини. Ця позиція отримала назву «правила Міранди» [8, с. 189].

Імунітет від примусу свідчити проти себе часто використовується у звичайних кримінальних процесах, а також у процесах за звинуваченням у підривної діяльності або шпигунстві. Це право, як і інші в Біллі про права, не є абсолютним. Особа, яка «користується П'ятою поправкою», тобто відмовляється відповідати на запитання в суді, оскільки її відповіді можуть бути використані проти неї, тим самим створює в суді «законну презумпцію», що вона вчинила щось, за що може бути покарана законом. Якщо їй пропонують імунітет від кримінального переслідування в обмін на надання свідчень, вона повинна або погодитися, або очікувати, що її ув'язнять і утримуватимуть у в'язниці за неповагу до суду.

Як і Чотирнадцята поправка, П'ята поправка містить положення про належну правову процедуру, в якому йдеться про те, що «ніхто не може бути позбавлений життя, свободи або власності без належної правової процедури».

Концепція належної судової процедури походить з Англії, де від самого початку виникнення вона сприймалася англійськими суддями як еквівалент природного права. Уперше вона була викладена у Великій хартії вольностей 1215 р. – конституційному договорі, який король Англії Джон уклав з привілейованими баронами та представниками церкви. У цьому документі вперше в історії людства закріплювалися конституційні права та свободи, а також їхні юридичні гарантії. Наприклад, у ст. 39 цього документа зазначалося: «Жодна вільна людина не буде арештована або ув'язнена, або позбавлена володіння, або оголошена поза законом, або вигнана, або в який-небудь (інший) спосіб знедолена, і ми не підемо на неї й не пошлемо на неї інакше, як за законним вироком рівних їй (її перів) і за законом країни» [11].

Постає цілком логічне запитання: що ж таке «належна правова процедура»? Суддя Вищого антикорупційного суду України В.В. Михайленко надає таке визначення належної правової процедури – це сформована англосаксонською правовою традицією форма здійснення правосуддя, яку утворюють сукупність гарантій прав людини процесуального характеру, спрямовані на досягнення процедурної справедливості правосуддя [12, с. 2].

Вимога щодо належної правової процедури спочатку була процесуальним правом, яке стосувалося методів правоохоронної діяльності. Якщо людину мали позбавити життя, свободи чи майна, таке позбавлення мало відбуватися відповідно до стандартів загального права «належної правової процедури». Поправка вимагала процедури, яка вислуховує, перш ніж засудити, проводить розслідування і виносить вирок лише після судового розгляду, в якій дотримані основні принципи правосуддя.

Суддя Конституційного Суду України проф. В.В. Городовенко вважає, що зміст «належної правової процедури» пов'язаний з поняттям «природної справедливості», яке зводиться до права на звернення до суду за захистом суб'єктивних прав і судового санкціонування затримання обвинувачених у вчиненні злочину. Належна судова процедура є більш широким поняттям і включає як процесуальні гарантії захисту особистих прав, так і правові механізми обмеження свавілля держави в особі її органів і посадових осіб (насамперед шляхом оскарження їхніх дій до суду). Матеріальний аспект цієї концепції базується на принципі пропорційності, згідно з яким будь-яке обмеження особистих прав має бути справедливим, обґрунтованим і відповідати інтересам суспільства [13, с. 16].

Верховний суд витлумачив положення про належну правову процедуру П'ятої поправки як таке, що забезпечує такі два основних заходи захисту: належна процесуальна процедура, що вимагає від державних посадовців дотримання справедливих процедур перед позбавленням особи життя, свободи чи майна; та належна правова процедура, що захищає певні основоположні права від державного втручання.

Заборона вилучення приватної власності для суспільних потреб без справедливої компенсації є обмеженням права федерального уряду на примусове відчуження. Федеральні суди прийняли пра-

вило тлумачення, згідно з яким «вилучення» має бути «прямим» і власники приватної власності не мають права на компенсацію за непрямі втрати, пов'язані зі здійсненням урядових повноважень. Таким чином, суди часто визнавали, що заходи з контролю за орендною платою, які обмежують розмір орендної плати, що може стягуватися, не є «привласненням», навіть якщо такі заходи можуть зменшити вартість майна або позбавити власників орендного доходу.

Отже, відповідно до П'ятої поправки, принцип недоторканості приватної власності в США є непорушним. Навіть держава не має права відбирати майно у приватної особи без відповідного акту компетентного органу і за умов справедливої компенсації власнику [14].

Висновки. Можемо констатувати, що П'ята поправка до Конституції США є дуже ваговою складовою Білля про права, так як вона закріплює гарантії дотримання прав людини під час судового провадження. А саме, вона дозволяє притягати до відповідальності за тяжкий злочин лише за поданням Великого журі присяжних; встановлює неможливість притягнення до відповідальності двічі за один і той же злочин; надає право не свідчити проти себе; допускає можливість позбавлення життя, свободи чи власності виключно на підставі законної процедури; передбачає вилучення приватної власності для громадських потреб лише за справедливої компенсації.

Список використаних джерел:

1. Головка О.М. Природно-правова теорія і конституційне будівництво в США. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право.* 2016. Вип. 22. С. 16–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2016_22_5.
2. Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII ст. – 1918 р.). Навч. пос. Львів: Світ, 2013. 752 с.
3. Палант Б. Білля про права (практика застосування). Харків: Право, 2018. 264 с.
4. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2-е вид. перероб. й доп.: Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 730 с.
5. Gerard N. Magliocca. *The Heart of the Constitution: How the Bill of Rights Became the Bill of Rights.* New York: Oxford University Press, 2018. 235 p.
6. *The Bill of Rights: A Transcription.* URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights-transcript>.
7. Бандурка О.М. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Бандурки; О.М. Бандурка, Д.В. Швець, М.Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.; вступ. слово О.М. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с.
8. Зінченко В.В. «Право народу» в конституційному законодавстві США та його міжнародне значення для ціннісної системи прав людини і демократії. *Вісник Донецького університету економіки та права.* 2013. № 1. С. 183–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduetp_2013_1_31.
9. Полянський Є.Ю. Реалізація принципу Non bis in idem в кримінальному праві США. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Серія Юриспруденція.* Вип. 11. Т. II. 2014. С. 84–87.
10. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Харків: Лисенко І.Б., 2018. 362 с.
11. Велика хартія вольностей (Magna Carta) / пер. В. Білоцерківський. URL: <https://maysterni.com/publication.php?id=107962>.
12. Михайленко В.В. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2020. № 1(21). С. 1–17. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20mvvzkr.pdf>.
13. Городовенко В.В. Належна правова процедура як загальновизнаний стандарт функціонування судової влади. *Адвокат.* 2012. № 5. С. 12–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2012_5_2.
14. Кравчук М.В. Правова система США: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Нора-Друк, 2004. 136 с.